

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДИЗАЙНЕРА

УДК [504:37]:7.012-057.21

В. Ф. Прусак

Однією з найважливіших проблем екологічної освіти фахівців є формування в них навичок, відношень, цінностей, мотивації до особистої участі у вирішенні екологічних проблем для покращення якості середовища життєдіяльності. Особлива роль у цьому процесі належить сучасному феномену дизайну і безпосередньо фахівцеві-дизайнерові. При розумінні феномену дизайну як проектування предметного, речового, духовно-цілісного середовища буття людини незвичайно зростає його значення у формуванні екологічної компетентності особистості, проектуванні якості життя людини. Підготовка дизайнерів, їх професійне становлення й екологічна компетентність висуваються на передній край педагогічної науки та освітньої практики.

Ключовою ланкою підготовленості фахівця є професійна компетентність, оскільки вона надає йому можливість успішно брати участь у праці і виконувати різні види професійної діяльності: “професійна компетентність синтезує в собі широку гамму знання та практичної дії, відображає ступінь сформованості і вираженості професійної культури та визначає результати не лише пріоритетної діяльності, але й всієї праці” [7, с. 74]. Однією з характерних рис професійної компетентності людини є підвищення ролі суб’єкта в соціальних перетвореннях, здатного не лише діяти всередині наявної соціальної структури, але й змінювати її, удосконалювати, розуміти динаміку процесів розвитку і дії на їх перебіг.

Особливості формування екологічної компетентності майбутнього дизайнера відображено в необхідності здійснення цього процесу у відкритому освітньому просторі, що розвивається, а також в психолого-педагогічній структурно-змістовій характеристиці екологічної компетентності, поданої у вигляді її систематизованого опису.

Проблему компетентності на різних рівнях аналізу розробляють В. А. Болотов, С. У. Гончаренко, В. І. Ковальчук, М. В. Михайліченко, О. В. Овчарук та ін. Дослідженню екологічної компетентності майбутніх фахівців присвячено низку наукових праць (А. В. Бурцев, Ф. С. Гайнуллова, А. В. Гагарін, С. Н. Глазачев, В. П. Голов, В. А. Даніленкова, С. С. Кашльов, І. І. Легостаєв, В. А. Наумова, Е. Г. Нелюбіна, А. І. Новік-Качан, Н. Ю. Олейник, Л. В. Панфілова, Г. А. Папуткова, О. Е. Перфілова, І. В. Петрухіна, Л. Е. Пістунова, В. І. Томаков, О. В. Шайкєнова, Е. А. Шульпіна та ін.). Праці, що безпосередньо присвячені проблемі формування екологічної компетентності майбутнього фахівця-дизайнера роботи, практично відсутні, за винятком тих, які присвячені загалом питанню вивчення феномену екодизайну (В. П. Гогуєва, І. А. Сосунова), а також вузьким питанням виховання засобами дизайну, у тому числі екологічного (О. І. Генісаретський, Т. Големехова, Е. В. Гончарова, Л. А. Пенькова, В. Ф. Сидоренко, Ю. А. Фільчакова, А. А. Яригіна).

Мета статті – обґрунтування використання компетентнісного підходу у формуванні системи неперервної екологічної підготовки майбутнього дизайнера.

Термін “професійна компетентність” фахівця – один із найуживаніших в педагогічній науці й освітній практиці нашої країни останнього десятиріччя. Однак поняття “компетентність” не є новим ні в зарубіжній, ні у вітчизняній педагогіці. Так, уже в 80-х роках ХХ століття ідея та термін “компетентність” широко використовувались у США і деяких країнах Європи у зв’язку з проблемою індивідуалізації навчання. Саме поняття “компетентність” виникло в процесі вивчення досвіду роботи провідних учителів США [2]. Уже тоді було здійснено спробу використати термін “компетентність” у значенні “освітній результат учня”. У другій половині 80-х років ХХ століття в Росії вперше у професійну педагогіку термін “компетентність” ввела відома дослідниця Н. В. Кузьміна, яка визначила його як інтегративну властивість особистості [5]. Введення кожного нового поняття потребує наукового обґрунтування, розробки

його тлумачення, особливо якщо це стосується збагачення понятійно-термінологічного апарату педагогіки тими чи іншими термінами, що використовуються в різних зарубіжних системах, у міжнародних угодах та інших документах.

У сучасній психолого-педагогічній літературі немає однозначного тлумачення означених понять. Одні автори вживають ці терміни як синоніми, інші їх розрізняють. Обидва терміни походять з одного джерела з латини (*competentia* – обізнаність, відповідність, а *competere* – відповідаю, добиваюсь). Однією з причин ототожнення цих понять з огляду на семантичну специфіку є неточний переклад з іноземних мов.

На фоні наростаючої екологічної кризи екологами, психологами, педагогами, соціологами ведеться пошук методологічних, теоретичних, технологічних і методичних основ системи екологічної освіти майбутніх спеціалістів-дизайнерів, що передбачає реальне практичне втілення розробок.

Незважаючи на широке використання термінів компетентнісного підходу з екологічної освіти майбутніх фахівців (екологічна компетенція; соціально-екологічна, еколого-правова, професійно-екологічна компетентність; компетентність у сфері екологічної освіти, еколого-економічної безпеки тощо), концептуальні ідеї реалізації компетентнісного підходу стосовно проблеми розвитку екологічної компетентності, тим більше такої специфічної сфери як підготовка майбутнього дизайнера, розроблено недостатньо. Це стосується психолого-педагогічних особливостей екологічної компетентності як елементу професіоналізму фахівців усіх профілів.

Розвиток екологічної компетентності майбутніх дизайнерів у системі вищої освіти подано такими психолого-педагогічними підходами: екопедагогічним, екопсихологічним, психодидактичним, безпосередньо компетентнісним, акмеологічним, які розглядаються як такі, що спрямовані на подолання традиційного когнітивного (знаннєвого) підходу до вищої освіти. При цьому на перший план у контексті проблеми дослідження виходять технології формування екологічної компетентності майбутніх дизайнерів [3].

Екологічна компетентність майбутніх дизайнерів у системі “Екологічна компетентність (інтеграційна особова освіта)” – “Екологічний дизайн (специфічна екологоорієнтована професійна діяльність, що веде умову формування екологічної компетентності)” розглядається як:

- інтегральна властивість екологоорієнтованої особистості, що в структурно-змістовному розумінні подається мотиваційно-ціннісними, когнітивними, діяльнісно-поведінковими, емоційно-вольовими, рефлексивними компонентами;

- результат опанування особистістю майбутнього дизайнера в процесі її професійного становлення ключових компетенцій: загальнокультурної, що відображає глибину духовного розвитку спеціаліста; ціннісно-змістовної, пов’язаною зі здатністю розуміння зовнішнього світу та свого місця в ньому, а також готовності реалізувати в професійній діяльності екологічні ціннісні установки й орієнтири, проектувати цілісне предметне середовище; компетенції особистісного самовдосконалення, пов’язаної з реалізацією потреби в саморозвитку та особистісному рості;

- пов’язуюча ланка в системі важливих утворень екологоорієнтованої особистості фахівця (екологічної культури, екологоорієнтованого світогляду), що виявляється в екологоорієнтованій діяльності і виконанні світоглядної, методологічної, екологічної, ціннісної, прогностичної, соціальної, культурної, професійної функцій;

- один із важливих видів професійної компетентності, що реально має міжпредметний (міжпрофесійний), а в ідеалі надпредметний (надпрофесійний) характер;

- іманентна компонента високого рівня професіоналізму спеціаліста-дизайнера, що надає можливість здійснити професійну діяльність (дизайн) із позицій екологічної доцільності.

Сучасне розуміння дизайну містить гармонізацію людини та природи, проектування, оптимізацію навколишнього середовища, що знижує супереч-

ності між унікальністю людини, людських співтовариств і стандартністю реального світу. Існує безліч галузей дизайну (художнього проектування):

дизайн середовища – містить різні напрямки в художньо-проектній діяльності, пов'язаній із розробкою предметного оточення людини, систем візуальної комунікації й інформації, організацією життя та діяльності людини на функціональних і раціональних початках (дизайн архітектурного середовища, дизайн інтер'єрів, дизайн ландшафту);

предметний дизайн (промисловий дизайн) – створення та розробка продуктів для масового виробництва, формування побутових речей і приладів, об'єктів машинобудування, засобів транспорту, меблів, одягу тощо;

графічний дизайн – робота з візуальними комунікаціями, інформаційною графікою, рекламою, створення фірмових стилів, поліграфічної продукції, а також створення графічних знакових систем для просторового середовища, графічних елементів та промислових виробів;

арт-дизайн – дизайн штучний, концептуальний, елітний (один із напрямків розвитку сучасного дизайну, в якому відсутні відмінності між функціональним проектуванням, що складає основу професійного дизайну, і чистим, високим мистецтвом) тощо.

Основна спрямованість діяльності дизайнера – виробництво красивого, зручного та зрозумілого споживачеві продукту “другої природи”, засноване на художньо-образних моделях, функціональному аналізі, стилізації і композиванні, вивченні психології мас, а також на сучасних знаннях про культуру, навколишнє середовище та його захист.

Отже, сучасне розуміння дизайну містить широкий діапазон проектних дисциплін, що охоплюють усі сфери людської життєдіяльності, її культурні, етичні і соціальні аспекти. Але, передусім, дизайн – це гармонізація навколишнього середовища, шлях до цілісного світогляду, сприйняття світу та усвідомлення свого місця в ньому.

У коло компетенцій при підготовці дизайнерів входять такі ключові компетенції, що властиві одночасно й екологічній компетентності [3]:

- ціннісно-сміслова компетенція – компетенція у сфері світогляду, пов'язана з цілісними уявленнями, здатністю бачити і розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому та усвідомлювати свою роль і призначення;

- загальнокультурна компетенція – особливості національної та загальнолюдської культури, духовно-етичні основи життя людини і людства, окремих народів, культурологічні основи родинних, соціальних, суспільних явищ та традицій, роль науки і релігії в житті людини, їхній вплив на навколишній світ;

- компетенція особистого вдосконалення – освоєння способів духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції і самопідтримки, формування внутрішньої екологічної культури;

- комунікативна компетенція – взаємодія в системі “людина-природа-суспільство”;

- установа педагогічної взаємодії при здійсненні екологоорієнтованої діяльності.

Базові блоки професійної підготовки дизайнерів: загальнохудожня підготовка (кольорознавство та колористика, рисунок і живопис, композиція та формоутворення); спеціальна підготовка (проектування і конструювання, макетування та моделювання тощо); загальнокультурна підготовка (історія, історія мистецтв і дизайну, культурологія, психологія, соціологія, філософія тощо) – мають своїм потенціалом формування екологічної компетентності як в змісті, так і в педагогічних технологіях його реалізації. У сучасній практиці підготовки фахівців-дизайнерів робота з виявлення екологічного потенціалу практично не проводиться, процес екологізації надто уповільнений, що призводить до недостатнього рівня формування екологічної культури, екологічної компетентності фахівця, хоча очевидно, що саме гармонізація змісту підготовки дизайнера й екологопедагогічних технологій – це шлях до підвищення ефективності навчання процесу, становлення екологічної компетентності майбутнього фахівця.

Взаємозв'язок екологічної компетентності як інтеграційного компоненту особистості майбутнього дизайнера та екодизайнера, як специфічної професійної діяльності і провідної умови формування екологічної компетентності особи відображається, перш за все, у змісті та структурі екологічної компетентності, які можуть бути подані в єдності її інтра- (внутрішньої) та інтер- (зовнішньої) психологічних сторін.

У науковій літературі систематизовано психолого-педагогічний опис екологічної компетентності майбутніх фахівців, який адаптований до спеціальності “Дизайн” і містить мотиваційно-ціннісну, когнітивну, діяльнісно-поведінкову, емоційно-вольову і рефлексивну компоненти, а також найважливіші особистісно-професійні якості майбутніх дизайнерів як екологічно-компетентних спеціалістів: екологічно значущі якості особистості (гуманність, емпатійність, бережливість, відповідальність, ініціативність); загальні (організованість, відповідальність, цілеспрямованість, рефлексивність); інтелектуальні здібності й якості; здатність до емоціонального переживання в усіх аспектах взаємовідносин із природою, у тому числі в межах професійної діяльності і професійної освіти [3].

Компетентнісний підхід висуває на перше місце не інформованість студента, а вміння вирішувати проблеми, що виникають в таких ситуаціях: 1) у пізнанні та поясненні явищ дійсності; 2) при освоєнні сучасної техніки і технології; 3) у взаєминах людей, в етичних нормах, при оцінці власних вчинків; 4) у практичному житті при виконанні соціальних ролей громадянина, члена сім'ї, покупця, клієнта, глядача, городянина, виборця; 5) у правових нормах та адміністративних структурах, у споживчих і естетичних оцінках; 6) при виборі професії й оцінці своєї готовності до навчання в професійному навчальному закладі, коли необхідно орієнтуватися на ринку праці; 7) при необхідності вирішувати власні проблеми: життєвого самовизначення, вибору стилю і способу життя, способів вирішення конфліктів [1].

З позицій системного підходу ми розглядаємо формування професійної компетентності майбутніх педагогів дизайну засобами самостійної роботи через

основну ідею: розгляд системи досліджуваного процесу з погляду всебічності, цілісності. Системний підхід забезпечує комплексне вивчення проблеми дослідження та використовується через цілісну реалізацію таких положень: формування професійної компетентності майбутніх педагогів дизайну засобами самостійної роботи розглядається як педагогічна система; дослідження цієї системи має на увазі вивчення складових її структурних компонентів, системоутворюючих чинників, функціональних зв'язків і стосунків; будучи підсистемою системи професійної освіти, наша система повинна містити такі блоки: цільовий, змістовний, організаційний, діагностичний та результативний [4].

Формування екологічної компетентності має свою специфіку на різних етапах навчання в блоках загальнокультурної, професійної і спеціальної підготовки [6]. Інтегральним критерієм ефективності підготовки є рівень сформованості екологічної компетентності у майбутніх дизайнерів. Оптимізація процесу формування екологічної компетентності майбутніх дизайнерів визначається одночасною комплексною взаємодією психолого-педагогічних умов та чинників. Реалізація психолого-педагогічних умов створює проблемно-пошукове поле взаємодії суб'єктів освітнього процесу, сприяє їх креативній співтворчості й активізації психолого-педагогічних чинників, забезпечує формування суб'єктивної позиції майбутнього дизайнера в процесі формування екологічної компетентності [4]. Найважливішими критеріями формування екологічної компетентності майбутніх дизайнерів є світоглядний, мотиваційно-поведінковий, когнітивний, емоційно-оцінний.

Процес формування екологічної компетентності майбутніх дизайнерів стане продуктивним, якщо [3; 4] буде:

визначено місце і роль екологічної компетентності як ключового, надпредметного, крос-культурного, інтегруючого всі компетенції фахівця-дизайнера в цілісний світогляд при його професійному становленні;

визначено суть, структуру, понятійний апарат екологічної компетентності, з'ясовано її зміст, проведено розрізнення екологічної

компетенції й екологічної компетентності, розкрито аксіологічний сенс формування екологічної компетентності;

спроектовано і практично актуалізовано відповідну теоретичну модель формування екологічної компетентності майбутнього дизайнера, що містить відповідні компоненти, категоріальні підстави, ключові компетенції особи майбутнього дизайнера;

визначено та реалізовано відповідний критеріальний апарат, який характеризує рівні сформованості екологічної компетентності майбутніх дизайнерів;

апробовано в реальній практиці програму формування екологічної компетентності майбутніх дизайнерів, що розроблена на основі інтеграції сучасних підходів до формування екологічної компетентності з урахуванням ідеї розширення освітнього простору і використання інноваційних методів;

обґрунтовано та реалізовано найважливіші об'єктивні і суб'єктивні психолого-педагогічні умови та чинники продуктивної реалізації процесу.

Отже, **використання компетентнісного підходу у формуванні системи неперервної екологічної підготовки майбутнього дизайнера полягає у komponуванні структури комплексних елементів системи, кожен з яких містить відповідні ключові компетенції певного знаннєвого масиву** (наприклад, окремого навчального предмета). Склад комплексного компонента виражає певну екологічну компетентність дизайнера й є організованою сукупністю ключових компетенцій із цієї теми: знань, умінь, цінностей, особистісних ставлень тощо. До подальших напрямків дослідження відносимо розробку конкретного складу компонентів екологічної компетентності майбутнього дизайнера, які формуються в процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Болотов, В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 9–14.

2. Бондар, С. Термінологічний аналіз понять “компетенція” і “компетентність” у педагогіці: сутність та структура / С. Бондар // Освіта і управління. – 2007. – № 2. – С. 93–99.

3. Глазачева, А. О. Формирование экологической компетентности будущих дизайнеров в профессиональной подготовке : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / А. О. Глазачева. – М., 2009. – 24 с.

4. Еременко, Т. А. Формирование профессиональной компетентности будущих педагогов дизайна средствами самостоятельной работы : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Т. А. Еременко. – Челябинск, 2008. – 22 с.

5. Кузьмина, Н. В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н. В. Кузьмина. – М., 2001. – 114 с.

6. Прусак, В. Ф. Програма наскрізної екологічної підготовки студентів спеціальності “Дизайн” напряму 0202 “Мистецтво” / В. Ф. Прусак. – Львів : РВВ УкрДЛТУ, 2004. – 10 с.

7. Фомин, Н. В. Теоретическая модель конкурентоспособного специалиста / Н. В. Фомин // Инновации в образовании. – 2004. – № 3. – С. 74–80.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Романишина Л. М.